

אוניברסיטת חיפה

צומת המזרח התיכון

מרכז משה דיין ללימודי
המזרח התיכון ואפריקה

עורך: ד"ר הראל חורב כרך 2, גיליון מס' 12, 27 בנובמבר 2012

מוחמד מורסי- מעמוד הענן ההולך לפני המחנה לשבר ענן בשמי קהיר?

ד"ר מירה צורף

מבצע "עמוד ענן" הווה מבחן מנהיגות משמעותי עבור הנשיא המצרי מוחמד מורסי. לראשונה מאז היבחרו נבחנה יכולת המנהיגות שלו בשלוש זירות בעת ובעונה אחת: בזירה הפנים מצרית, שלטענת מבקריו הוא לא הטיב עמה ואף הסיג לאחור את הישגי המהפכה; בזירה הבין-ערבית והאזורית, שחלק ממנהיגיה ניסה לכרסם במעמדו כמתווך המקובל על כל הצדדים, אך לא יכול לו. על אף העובדה שהוא חסר ניסיון בניהול משא ומתן מדיני הוא הפגין שיקול דעת ומתינות והחזיר למצרים את מעמדה כ"אחות הבכירה" שהכול קשובים לה; מורסי צלח גם את מבחן הזירה הגלובאלית ובכללה גם את זו האמריקאית. הוא הצליח לפרוץ את מחסום החשדנות כלפיו והציב את עצמו בעמדת מפתח בניהול המשא ומתן עד לסיום העימות. כך, לדוגמה, הפליג הגרדיאן הבריטי בשבחיו על שהשכיל ללהטט בין הסימפטיה לחמאס לבין האינטרסים האסטרטגיים של מצרים.

מורסי אכן נדרש לכישורי לוליינות כדי לקצור את הישגי המשא ומתן ולמקסם אותם בזירה הפנימית שלו; לשכנע את העם המצרי כי הוא זה שיצא נישכר מהדיבידנד בו זכה נשיאם ולחזור ולהתמקד בבעיות הפנימיות של מצרים. כמו כן נדרש מורסי למידה רבה של וירטואוזיות כדי לתמרן בין התביעות השונות שהופנו אליו, הן מתוך הבית הפוליטי שלו, מפלגת החירות והצדק, והן מצד 'המדריך הכללי', הסמכות הרוחנית העליונה של תנועת האחים המוסלמים. למרות הדרישות כי מצרים תגיב בקשיחות למתקפה הישראלית הסתפק מורסי בהחזרת השגריר המצרי להתייעצויות, בניזיפה לשגריר ישראל במצרים, בגינוי פומבי ל"תוקפנות הישראלית בעזה" ובקריאה לכינוס חירום של שרי החוץ הערבים בקהיר. ואולם צעדים אלה לא ספקו את 'האחים'

והם תבעו ממנו תגובה תקיפה יותר אשר במרכזה תביעה ל"ניתוק היחסים הדיפלומטיים עם האויב הציוני שהינו המינימום שמצרים, המשמשת מודל לחיקוי לשאר המדינות הערביות, יכולה לעשות". צעדיו של מורסי הצטיירו, אפוא, בעיני עמיתיו למפלגה ולתנועה כרופסים מידי ואף זהים לאלה של קודמו. מאח מוסלמי כדוגמתו הם ציפו לתגובה נוקבת יותר.

למרות הלחצים מבית גילה מורסי דבקות בקו המתון שאמץ, שכלל בעיקר מחוות הומניטאריות כלפי תושבי רצועת עזה כגון פתיחת מעבר רפיח לפצועים שביקשו להתאשפז בבית החולים המצרי באל-עריש. מחווה זאת משקפת את יחסו הדואלי של מורסי לפלסטינים. מחד גיסא, בפתיחת המעבר הוא הפגין סולידאריות וחמלה כלפיהם. מאידך גיסא, הוא תחם את המחווה בגבולות הפריפריה של אל-עריש ולא אפשר את אשפוזם בבתי החולים בערים הגדולות מחשש לאובדן שליטה. צעד נוסף היה שיגור המשלחת בראשותו של ראש הממשלה, השאם קנדיל שלצד הפגנת סולידאריות ביקשה גם לגשש באשר לפתיחת ערוץ למשא ומתן על הפסקת אש (תהדיאה) בתווכה של מצרים. עם זאת, מורסי איפשר למבקרו להביע את מחאתם נגדו. מאות הפגינו מול משרדי הליגה הערבית בקהיר בתביעה לפעול להפסקת המתקפה הישראלית תוך השמעת סיסמאות כגון: "חמשו אותנו, חמשו אותנו ולעזה שגרו אותנו". מורסי אף בחר שלא לבלום התארגנויות של פעילים שביקשו להגיע לרצועת עזה במטרה להביע סולידאריות עם תושביה ועם הנהגתה. המשלחת, שמנתה חמש מאות איש, נכנסה לרצועה ב-20 בנובמבר (יום לפני הפסקת האש) ונמנו עליה פעילים מכל קצוות הקשת הפוליטית. חברי המשלחת הצהירו כי "המלחמה שישראל הכריזה על רצועת עזה כמוה כהכרזת מלחמה על מצרים". באחת הכרזות שנשאו נכתב "המהפכה המצרית לא תתממש עד שפלסטין תשחרר". בכך הם ביטאו את הקשר הגורדי שהיה ראוי לדעתם כי יתקיים בין מימוש יעדי המהפכה לבין שחרור פלסטין. רוח הסולידאריות הכלל-אסלאמית והכלל-ערבית השתלבה אפוא בפטריוטיות המצרית. הפער בין תגובתו הריאל-פוליטית של מורסי לבין תגובות מבקרו משקפת נכוחה את האמירה "דברים שרואים מכאן לא רואים משם".

אין ספק שעיתוי מבצע "עמוד ענן" היה מן הגורמים שיכול היה מורסי לפלל לעצמו. הבית המצרי בוער ומלאכת הכיבוש מוטלת על כתפיו. די לציין את הכלכלה השוקעת, את התיירות המשותקת מאז פרוץ המהפכה, ואת כישלונה של ועדת החוקה להנפיק טיוטה המוסכמת על כל הפלגים הפוליטיים. אחד הביטויים לכך שהוועדה לא עמדה במשימה היא פרישתם של שלושה עשר מחבריה בזה אחר זה בטענה שהיא אינה כשירה למלא את תפקידה. קטיעת עבודת הוועדה

מעכבת את התהליך הדמוקרטי שבמרכזו מימוש עקרון הפרדת הרשויות ובכלל זה הגדרת סמכויותיו של הנשיא, וכן עריכת בחירות חוזרות לבית התחתון של הפרלמנט.

אם לא די בכך התווספה לצורתיו של מורסי גם תאונת הדרכים שהתרחשה בשבוע שעבר באסיוט וגבתה קורבנות רבים ובהם ילדים. האצבע המאשימה הופנתה על ידי מצרים רבים ישירות אליו מאחר שבנאום ההשבעה שלו מיקם את שיפור תשתיות התחבורה בראש סדר העדיפויות הלאומי, אך בפועל השקיע תשומות רבות יותר בנושאי חוץ מאשר בנושאי פנים. בנסיבות אלה גם האירועים לציון יום השנה למהפכה ולקורבנותיה הפכו עד מהרה להפגנת מחאה והתחשבנות עם הנשיא על ההבטחות שפיזר וטרם קיים. נראה שימי החסד שנתן העם לנשיאו הולכים ואוזלים.

בנסיבות אלה הצלחת המשא ומתן בין ישראל לחמאס עשויה הייתה להעניק לנשיא המצרי דיבידנד פוליטי מבית. הפסקת שפיכות הדמים השיבה למצרים את מעמדה כאחות הבכירה בקרב מדינות האזור ובמיוחד בעיני אלה שמנהיגיהן בקשו ל"גזור קופון" כתוצאה מהצלחת המשא ומתן. אחד מאלה הוא ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, שהתנהלותו בעת ביקורו בקהיר ביטאה את כמיהתו המתמשכת לכבוש מקום כמנהיג אזורי. בנאום שנשא באוניברסיטת קהיר הדגיש את תרומתן של מצרים וטורקיה ליציבות האזורית וטען כי שתי המדינות מסוגלות להוביל את האזור לרגיעה ללא תוודח חיצוני. הוא לא ויתר על ההזדמנות לתקוף בחריפות את ישראל ולהתבטא באופן חד-צדדי לטובת החמאס. אלא שבכך נחשף שוב כבעל עמדה בלתי מאוזנת וממילא כאישיות בלתי-מקובלת על ישראל כמתוודח, ובכך העלה את מניותיו של מורסי. גם אמיר קטר, חאמד בן ח'ליפה אל-ת'אני, ראה עצמו כשותף פוטנציאלי למשא ומתן בין ישראל לחמאס. הוא היה הראשון מבין המנהיגים הערבים שביקר בעזה ב-23 באוקטובר בטרם החל מבצע "עמוד ענן". ביקור שבמהלכו הכריז על הענקת סיוע בסך 400 מיליון דולר לשיקום הרצועה. בזכות יוזמות אלה ראה עצמו האמיר כשותף מן המניין למשא ומתן, בבחינת בעל המאה הוא בעל הדעה.

תפקודו של מורסי במשבר העלה את קרנו גם בעיני הנשיא אובמה. החשדנות שחווה מורסי לאחר היבחרו בתקשורת המערבית, התבטאותו של אובמה לפיה מצרים איננה אויבתה של ארה"ב, אך גם איננה נמנית על בעלות בריתה, וכן חוסר הנכונות מצדו לפגוש את מורסי כשזה הגיע לניו-יורק בספטמבר כדי לשאת את נאום הראשון בעצרת האו"ם – פינו את מקומם להערכה ולפתיחת ערוץ ישיר בין הבית הלבן ללשכת הנשיא המצרי. התנהלותו של מורסי תרמה ככל הנראה להבטחת העברתם המהירה של כספי הסיוע האמריקאי למצרים בסך של כ-2.8 מיליארד דולרים.

ללא ספק תרם הדבר גם להתקדמות המשא ומתן על העברת סיוע מטעמה של קרן המטבע הבינלאומית בסך 4.8 מיליארד דולרים, אף הם בתמיכת ארה"ב.

בעוד שיכולת התמרון של מורסי בזירה האזורית והבינלאומית צלחה, הרי שנכון לעכשיו נכשל הנשיא בטיפול בסוגיות הבערות שעל סדר היום הפנים-מצרי. לא רק שלא נרתם להרגיע את הרוחות, אלא שבצעד מפתיע הכריז יממה לאחר החתימה על הפסקת האש כי כל החוקים והצווים שעליהם הכריז מאז ה-30 ביוני 2012 תקפים עד לאישור החוקה ולקיומן של הבחירות לבית התחתון של הפרלמנט. הכרזה זו ליבתה את הבערה וקוממה עליו את החוגים הליברלים, שפרשו את צעדו כמחטף נוסף שתכליתו לאפשר ל'אחים' להשתלט הן על הוועדה לניסוח החוקה והן על הפרלמנט המצרי. גם מערכת המשפט המצרית, הנחשבת לאחת הערכאות המוערכות ביותר בקרב הציבור, ראתה בהכרזה איום ממשי על עצמאותה.

לא הייתה זאת הפעם הראשונה שבה מבצע הנשיא מחטפים ונאלץ לסגת מהם. כך קרה לדוגמה כשניסה לכנס את הפרלמנט המצרי על אף שנשיא בית המשפט החוקתי אסר זאת בשל אי כשירותן של הבחירות. בהזדמנות אחרת הכריז בניגוד לחוק על הדחת התובע הכללי וקומם עליו את מערכת המשפט. בשני המקרים נאלץ מורסי לחזור בו מהחלטותיו כשהתחוור לו שעבר על החוק. ברם, אם בפעמים הראשונות פרש הציבור את צעדיו כפועל יוצא של חוסר ניסיון, הרי שעל צעדו הנוכחי הגיב הציבור ב"לא נשכח ולא נסלח". המשמעות המעשית של הכרזת הנשיא הינה כי בהיעדר חוקה הוא זה אשר ירכז בידי את סמכויות הביצוע, החקיקה והשיפוט, ובכך יפגע קשות בעקרון הפרדת הרשויות שאותו מבקשת החוקה לעגן. מחטף זה נתפש כ *déjà vu* עבור מבקריו של מורסי שראו בכך שעתוק של דפוסי הפעולה האוטוקרטיים של קודמו, מובראכ. זאת ועוד, בהכרזתו שיסע מורסי את הציבור המצרי ופיצל אותו לשני מחנות: תומכיו מקרב ה'אחים', ומתנגדיו מקרב הזרמים האחרים. אלא שהפעם הפך השסע למדמם והסתיים בהרג שני מפגינים שזוהו עם ה'אחים'.

האירועים במצרים שבו והוכיחו כי מהפכת תחריר חיה ובוטטת וכי מהלך של הנשיא, העלול לנפץ את החזון המהפכני, אינו מותיר את הציבור אדיש. נראה כי מורסי טרם הפנים עד כמה שינתה המהפכה את התרבות הפוליטית במצרים וכמה מוכן הציבור להקריב כדי לשמור על ריבונותו ולהבטיח שהאוטוקרטיה לא תשוב ותקנה אחיזה. לפיכך, גם אם התכוון מורסי לקדם את החזון המהפכני, הרי שמימוש הדמוקרטיה באמצעים אוטוקרטיים במסגרתם מיצב עצמו מעל החוק, איננה קבילה עוד בעיני הציבור. המפגינים לא היססו להזכיר לנשיאם את גורל קודמו

וכבר נשמעו קולות שקבלו כי "מורסי חושב עצמו לנביא... אלא שאפילו הנביא לא נטל לעצמו סמכויות כה רבות...". ברגע קריטי שכזה, מאיימים מהפכני תחריר, מן הראוי שהנשיא יאזין לקולות הקוראים גם הפעם: "העם רוצה בנפילת הנשיא".